

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 37.013.74:001.8](100)

Аїзек Леон Кендел (1881–1965) – людина світу

Артемій Теодорович

На підставі огляду праць про наукову діяльність А. Л. Кендела автор аналізує внесок видатного компаративіста у становлення теорії та методології порівняльно-педагогічних досліджень у ХХ та ХХІ століттях, окреслює перспективи подальших кенделознавчих студій в Україні.

Ключові слова: постать А. Л. Кендела, зарубіжна педагогіка, порівняльно-педагогічні дослідження, історія, методологія.

Минуле десятиліття засвідчило

безпрецедентну зацікавленість у питаннях освіти...

А. Кендел (1924 р.)

Фраза, винесена в епіграф, відкриває перший «Педагогічний щорічник» («*Educational Yearbook*»), що став визначною віхою у становленні теорії та методології порівняльно-педагогічних досліджень. На порозі другого десятиліття ХХІ століття ця думка А. Кендела (*Isaac Kandel*) вбачається не менш актуальною. Характерно, що стабільним зростання зацікавленості освітян у вивченні світового педагогічного досвіду стало саме після публікацій його найвизначніших праць. Пропонуємо ще раз осмислити внесок А. Кендела у розгортання порівняльно-педагогічних досліджень, а також спробуємо спроектувати погляди видатного педагога на сучасні реалії української освіти.

Попередні дослідження творчості видатного компаративіста, що виконувалися здебільшого зарубіжними науковцями, характеризуються багатоаспектністю. Так, один із соратників А. Кендела Дж. Береди (*George Bereday*) найважливішим внеском у еволюцію міжнародних педагогічних досліджень визначив «відсікання національних одиниць та обговорення на більш транснаціональних засадах таких питань, як адміністрування та підготовка вчителів» [5].

Автор великого біографічного дослідження «Освітянин, якому не було рівних» У. Налл (*William Null*) називає видатного педагога «демократичним традиціоналістом» через його віру у «американські ідеали»: доступну освіту, універсальне громадянство та рівноправ'я перед законом [12]. Інший сучасний американський історик освіти Е. Поллак (*Erwin Pollak*) зазначає, що уся біографія

А. Кендела відображає щире віру вченого у рятівну місію вдосконалення якості освіти як панацеї від загибелі людства [13, с. 780]. У своїй статті «Роль традиції у порівняльній педагогіці нового часу» професор тайванського університету Шенг-Кенг Янг (*Shen-Keng Yang*) доводить, що А. Кендел першим визнав ключову роль у освітній компаративістиці таких понять, як «національний характер» та «націоналізм» [14, с. 9]. Американський компаративіст С. Моссаєб (*Sina Mossayeb*) називає А.Кендела передвісником сучасних досліджень політичних та економічних аспектів «педагогічних запозичень» [11].

Розмірковуючи про методологію педагогічних досліджень А. Кендела, грецький дослідник Д. Маттеу (*Dimitris Mattheou*) вважає, що він надавав перевагу використанню холістичного та ідеалістичного підходів до вивчення зарубіжних освітніх явищ, тобто здійснював «пошук непомітних неозброєним оком духовних та культурних сил, що є основою освітньої системи» [10, с. 60]. Характерною ознакою новаторства порівняльного методу А. Кендела у педагогіці інший сучасний науковець, професор Чиказького університету (США) Е. Епстейн (*Erwin Epstein*) назвав переосмислення класиком «мистецтва порівняння», що мало наслідком запровадження у академічних курсах провідних університетів нових складових: «Відтепер (за ініціативи А. Кендела – А. Т.) проблемні питання, а не структурні елементи формують курс порівняльної педагогіки» [6, с. 10]. Вирішального значення у виокремленні порівняльної педагогіки як академічного курсу в університетах та педагогічних вишах англomовного світу ХХ століття надає науковій діяльності А. Кендела у своїй праці і британський дослідник Ф. Фостер (*Philip Foster*) [7].

Деякі відомості про погляди А. Кендела знаходимо і у навчальних посібниках та наукових статтях з історії порівняльної педагогіки вітчизняних компаративістів. Зокрема, А. Василюк, К. Корсак та Н. Яковець найвизначнішим внеском А. Кендела у розвиток освітньої компаративістики називають підвищення рівня вимог до порівняльно-педагогічних досліджень, а також пропозицію «аналізу освітніх систем в розширеному вимірі – культурному, соціальному, політичному і економічному» [1, с. 18]. О. Галус та Н. Шапошникова відзначають важливу роль праць А. Кендела у період «розробки методологічних та теоретичних проблем порівняльної педагогіки» [3, с. 21]. О. Локшина класифікує погляди А. Кендела як представника гуманістично-ідеалістичної парадигми порівняльно-педагогічних досліджень, що характеризувала освітні явища у тісній взаємодії із суспільними трансформаціями [4, с. 7].

З огляду на відсутність у вітчизняній педагогічній літературі осібно дослідження творчості всесвітньовідомого теоретика освіти та історика педагогіки, в цій публікації на основі аналізу літератури здійснено спробу синтезу оцінок сучасників та наступників А. Кендела щодо основних методологічних ідей видатного педагога, окреслено актуальні напрямки подальших досліджень спадщини визначного компаративіста в Україні.

Айзек Леон Кендел народився в Румунії, у сім'ї британців єврейського походження. Отримавши ступінь магістра у Манчестерському університеті (Великобританія), А. Кендел за рекомендації М. Седлера (*Max Sadler*) у 1908 році вирушив здобувати докторський ступінь за океан, до Педагогічного коледжу Колумбійського університету (Нью-Йорк, США). Посилаючись на свідчення гонконзького компаративіста М. Мензон (*Maria Manzoni*) про те, що А. Кендел у 1905 році проводив семінари з порівняльної педагогіки у Манчестерському університеті, цілком ймовірно, що саме він став першим викладачем університетського курсу з освітньої компаративістики на терені Європи [9, с. 66].

Докторська дисертація А. Кендела «Підготовка вчителів початкової школи у Німеччині», яку він захистив через два роки після приїзду до Нового Світу, ґрунтувалася на безпосередніх спостереженнях за підготовкою вчителів за час стажування в університеті міста Йена (Німеччина). Як зазначає Е. Поллак, у цій роботі тодішній докторант не зазначає можливостей для використання досвіду європейських колег у США, хоча й віддає належне «німецькому феноменові» [13, с. 779].

Крім Колумбійського університету, професор А. Кендел викладав у інших провідних американських вишах. Деякі його лекцій було опубліковано окремими виданнями («Перспектива педагогіки» (*The outlook in education*)), «Дилема демократії» (*The dilemma of democracy*)). Е. Поллак називає основну ідею цих книг – «демократія втрачає силу, якщо перевага надається індивідуалізму, а не вихованню почуття відповідальності» – основним лейтмотивом подальшої праці науковця [13, с. 791].

Важливого значення для А. Кендела як молодого дослідника набуло виконання доручення уповноваженого Бюро освіти США, що стосувалося укладання описів систем освіти Великобританії, Німеччини та Франції. Написані між 1913 та 1918 роками, ці роботи відомі як бюлетені.

У 1918 році А. Кендел разом із іншим професором Колумбійського університету П. Монро (*Paul Monroe*) став співредактором перекладу законів та адміністративних розпоряджень, якими керувались у своїй діяльності авторитетні іноземні заклади освіти. Результати цієї праці, що здійснювалась за дорученням президента Вудро Вільсона, призначались для використання у відповідних федеральних інституціях.

Редагований А. Кенделом у 1924–1944 рр. «Педагогічний щорічник», що видавався за сприяння Міжнародного інституту освіти Колумбійського університету, мав на меті обмін відповідним досвідом та «встановлення освітніх стандартів» [13, с. 782]. Кожний щорічник містив передмову редактора та близько десятка статей науковців-освітян різних країн. Дж. Береді акцентує увагу компаративістів на таких спеціальних випусках щорічника: «Ідеологія національних систем освіти Англії, Німеччини, Палестини, США та Франції»

(1929), «Державна та релігійна освіта у 18-ти країнах та у латиноамериканському регіоні» (1932), «Повоєнна реконструкція освітніх систем у Західній Європі, Китаї та Південній Африці» (1944) [5, с. 232]. Співвітчизник Дж. Береди Е. Епстейн також звертає увагу фахівців на тематичні збірки «Підготовка вчителів» (1927) та «Розповсюдження середньої освіти» (1930) [6, с. 12].

Посилаючись на матеріали листування А. Кендела (особисті папери науковця зберігаються в архіві Стенфордського університету), Е. Поллак цитує іншого визначного історика педагогіки США У. Брікмена (*William Brickman*): «Як редактор, він (А. Кендел – А. Т.) відповідав за підбір статей, планування рубрик... До того ж він перекладав авторські статті з німецької, французької, іспанської, португальської, голландської та норвезької мов, був лінгвістично готовий до перекладу іще з чотирьох інших мов» [13, с. 780]. Як зазначає А. Василюк зі співавторами, головним завданням А. Кендела як редактора, було «зв'язне представлення матеріалу, <...> його аналіз із врахуванням політичних, економічних та культурних чинників» [1, с. 13].

У 1930 році статті А. Кендела, які увійшли до щорічника, було видано окремою книгою «Порівняльно-педагогічні есе» («*Essays in comparative education*»). Відомі російські компаративісти Б. Вульфсон та З. Малькова особливо виділяють зіставлення А. Кенделом у цій праці стану освіти у Великобританії, Італії, Німеччині, СРСР, США та Франції. Ці країни дослідник назвав «педагогічними лабораторіями» [2, с. 22].

Взірцем для освітянської компаративістики середини ХХ століття називає Е. Поллак книгу А. Кендела «Порівняльна педагогіка» («*Comparative education*»), яка побачила світ у 1930 році. На відміну від тогочасних досліджень, що стосувались міжнародної освіти і містили здебільшого лише характеристики систем шкільництва різних країн світу, автор аналізував національні відмінності, здійснював зіставлення виходячи із загальних тенденцій та принципів. Дж. Береди називає цю книгу класичною, додаючи що вона «істотно збагатила порівняльну педагогіку як академічну галузь у міжвоєнних роках» [5, с. 225]. Підтверджує думку Дж. Береди і той факт, що вона використовується як один із підручників курсу «Порівняльна педагогіка» у вишах багатьох країн світу й у наші дні [9, с. 168].

А. Василюк зі співавторами відзначають, що у цій праці автор вважав, що для більшості країн цілі освіти схожі, тому їм притаманні однакові проблеми. Водночас у кожній державі вони розв'язуються по-різному, відповідно до національних та освітніх традицій, тому одним із методів порівняльної педагогіки є «порівняння розбіжностей у різних системах та причин, які їх зумовлюють» [1, с. 15]. Використовуючи статистичний аналіз та зіставляючи видатки на освіту, рівень другорічництва дітей, А. Кендел зробив переконливі висновки щодо «кореляції між рівнем економічного розвитку і рівнем грамотності країни» [1, с. 13].

Перевидавши «Порівняльну педагогіку» у 1955 році, автор назвав її «Нова ера в педагогіці: порівняльні студії» («*The new era in education: a comparative study*»). Достовірності міжнародним зіставленням освітніх явищ А. Кенделом за влучним визначенням Е. Поллака додавала комплексна оцінка класиком «історичної еволюції системи освіти країни, її тогочасної ситуації та ймовірної майбутньої перспективи» [13, с. 79].

Багато подорожуючи, науковець неодмінно виступав перед педагогічною громадськістю із ґрунтовною інформацією про свої багаторічні спостереження за навчальним процесом в різних країнах світу. Під час Другої світової війни А. Кендел очолив Комітет вдосконалення середньої освіти Ямайки на запрошення уряду цієї країни. Документ, вироблений Комітетом, став відомий згодом як «Звіт Кендела про освіту» («*Kandel report on education*»). Як зазначив професор університету Торонто (Канада) Д. Уїлсон (*David Wilson*), практичні рекомендації Комітету були втілені в практику освіти Ямайки після проголошення незалежності, тобто за півтора десятка років після їхньої публікації [15, с. 30].

У повоєнні роки професор зяв участь у педагогічній місії США в Японії, пов'язаній із реорганізацією системи освіти країни «сонця, що сходить». Попри високу оцінку внеску науковця у роботу місії, Е. Поллак наголошує на суперечливій особистій враженні А. Кендела від цієї поїздки. Йшлося про враження науковця щодо нав'язування освітянам Японії американських педагогічних традицій [13, с. 779].

А. Кендел не зупинив активної наукової роботи після отримання статусу *professor emeritus* Колумбійського університету. Повернувшись на батьківщину, він працював у своїй *alma mater*, очолюючи у 1948–1950 новостворену кафедру американознавства і редагуючи журнал «Щоквартальник університетів» («*Universities quarterly*»). У 1946–1953 рр. він був редактором іншого британського часопису «Школа і суспільство» («*School and society*»), а у 1946–1962 рр. – офіційним консультантом ООН і опублікував низку праць під егідою ЮНЕСКО.

Інтерес як істориків педагогіки, так і сучасних освітян мають привернути праці А. Кендела, написані в 60-х роках минулого століття, в яких він розглянув освітні процеси у нових незалежних країнах, колишніх колоніях великих індустріальних держав. Зокрема, він вважав, що освітні системи, сформовані у цих країнах під впливом науково-технічного прогресу не були прийнятними для народів із аграрними традиціями. Уникати соціальних проблем рекомендувалось не тільки на макрорівні, а й здійснюючи диференційний підхід, наприклад, вивчаючи індивідуальні можливості людей, яким доступний вищий рівень освіченості. Актуальною для українських управлінців-освітян вбачається така сентенція Кендела: «Нагальною потребою для економічно слабкого регіону є не поширення грамотності, а навчання з метою вдосконалення умов життя – здоров'я та гігієни, харчування та методів ведення господарства. Програма підвищення кваліфікації може складатися після того, як з'являється бажання більше знати про

методи такого навчання, а також місцевість, де розташований заклад освіти» [8, с. 100].

У зазначеній вище роботі автор високо оцінює рівень професійно-технічної освіти в США та СРСР. Успішність відповідного досвіду забезпечувалася цілеспрямованістю на задоволення попиту на ринку праці. Дослідник також наполягав на доцільності здобуття вищої освіти громадянами «економічно відсталих» країн у розвинутих державах. А. Кендел вважав, що ООН та ЮНЕСКО мають сприяти цьому явищу, щоб у майбутньому подібні до них заклади випускники започатковували у своїх країнах.

Е. Поллак вважає А. Кендела ідеологом порівняльно-педагогічної школи історичного функціоналізму. Основною ідеєю цієї школи Е. Поллак називає неможливість функціонування освітніх систем у вакуумі. Вони взаємопов'язані з іншими соціально-політичними інституціями, а відтак можуть бути дослідженими через студіювання історичного, культурного, політичного, соціального та економічного контекстів. Отже, шукаючи розв'язок внутрішніх освітніх проблем, компаративісти мають детальніше вивчати причини проблем освіти в різних країнах. Визначивши причини проблемних явищ, мають бути дослідженими спроби вирішення аналогічних питань у різних країнах, а також причини розв'язання існуючих проблем у той чи інший спосіб. Іншою рисою історичного функціоналізму А. Кендела Е. Поллак називає новаторський підхід до визначення соціальної динаміки країни через дослідження її системи освіти. Унікальність кожної національної системи шкільництва допомагала у визначенні політичних та релігійних цінностей досліджуваної країни [13, с. 787].

У процесі зіставлення А. Кендел надавав більшої переваги якісним, ніж статистичним показникам. Аналіз системи освіти країни, її політичного базису, історії, соціології та філософії давав йому змогу визначити, як певні шкільні реформи могли приводити або до інновацій, або до крайньої відданості традиції. М. Мензон розцінює таке визначення А. Кенделом цілей порівняно-педагогічних досліджень як «забезпечення практичного спрямування теоретичних розробок педагогів-компаративістів» [9, с. 193].

Представники державних органів управління освітою – сучасники одного з перших класиків компаративістики отримали від А. Кендела цінні поради щодо можливостей так званих освітніх запозичень, популярних до того часу особливо у США. З одного боку, А. Кендел відзначав чесноти освітньої практики певної країни, з іншого – закликав не поспішати переносити таку практику на інший національний ґрунт, враховуючи культурні та соціально-політичні особливості. Уже у 1924 році дослідник наголошував на вирішальній ролі економічних, культурних, політичних та соціальних особливостей країни, яка збирається успішно адаптувати іноземні педагогічні інновації до власного контексту.

А. Кендел наводив численні приклади, коли вдосконалення системи освіти відбувалось у результаті вдалої адаптації відповідних іноземних інновацій. Водночас науковець був переконаний, що педагогічні проблеми часто-густо були наслідками прорахунків відповідальних за впровадження таких нововведень.

Науковець вважав, що міжнародний обмін педагогічним досвідом є незаперечно прогресивним явищем. З цього приводу А. Кендел писав: «Освітні системи не можуть бути перенесені із однієї країни до іншої, але ідеї та практичні напрацювання, які з'явилися за одних умов, можуть завжди підтвердити свою достовірність, коли ці умови є дещо іншими» [13, с. 786].

Багата творча спадщина науковця відкриває широке поле для ретельного аналізу методології, яку запропонував компаративістам видатний попередник. Актуальними у наш час залишаються методи історико-функціонального та статистичного аналізу, тому дослідники мають детальніше вивчити авторське бачення відповідних студій. Беручи до уваги поради А. Кендела, необхідно використовувати можливість вивчення діяльності сучасних «педагогічних лабораторій»: освітніх систем країн, в межах яких упродовж десятиліть перевіряються на практиці різні національні педагогічні стратегії.

Навіть стислий біографічний огляд діяльності видатного компаративіста дає можливість відзначити сприятливу роль соціально-політичних умов, за яких працював науковець. Внесок А. Кендела у формування методології порівняльно-педагогічних досліджень не в останню чергу має завдячувати виконанню науковцем доручень міжнародних, державних, громадських та багатьох інших інституцій. Для сучасних українських компаративістів перспективним вбачається і спеціальне історико-педагогічне дослідження, яке б остаточно розв'язало проблему визначення національної приналежності класика освітньої компаративістики.

Невпинний інтерес істориків та освітян різних країн світу до висвітлення ролі та значення досліджень британсько-американського педагога у еволюції порівняльно-педагогічних досліджень свідчить про високу цінність його наукових здобутків, що має зумовити подальший інтенсивний розвиток кенделознавчих досліджень українських та зарубіжних компаративістів. Під «кенделознавчими» автор пропонує розуміти не лише історико-педагогічні студії, присвячені біографії педагога та історіографії праць про нього. Чи не найважливішими для компаративістів мають бути спроби відстеження еволюції ідей А. Кендела як за його життя, так і у наш час, використання кенделівської методології сучасними дослідниками світових тенденцій у галузі освіти.

Список використаних джерел:

1. Василюк А. Нариси з порівняльної педагогіки / А. Василюк, К. Корсак, Н. Яковець. – Ніжин : Ред.-видав. відділ НДПУ, 2002. – 119 с.
2. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика / Б. Л. Вульфсон, З. А. Малькова – М. : Институт практической психологии, Воронеж, НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.

3. Галус О. М. Порівняльна педагогіка / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова. – Хмельницький : ХГПІ, 2004. – 138 с.
 4. Локшина О. Порівняльна педагогіка: здобутки двохсотлітнього розвитку та сучасні проблеми / Олена Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3–4. – С. 6–15.
 5. Bereday G. Z. F. Memorial to Isaac Kandel 1881–1965 / George Z. F. Bereday // *Comparative education review* (Chicago, IL., University of Chicago Press). – Vol. 2, no. 3, June 1966. – P. 149.
 6. Epstein E. H. Crucial Benchmarks in the Professionalization of Comparative Education // Erwin H. Epstein / *Comparative Education at Universities World Wide. Second Edition.* – WCCES, Bureau for Educational Services, Geneva, 2008. – P. 9–24.
 7. Foster P. Teaching and graduate studies: comparative education / Philip Foster // *The international encyclopedia of education.* Editors T. Husen and T. N. Postlethwaite. – New York, NY., Pergamon Press, 1985, vol. 9. – P. 5085.
 8. Kandel I. L. Comparative education and the underdeveloped countries: a new dimension / Isaac L. Kandel // *Comparative education review.* – Chicago. – University of Chicago Press, vol. 4, February 1961. – P. 130–35.
 9. Manzon M. Comparative Education: The Construction of a Field / Maria Manzon // A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy at The University of Hong Kong in March 2009. – 311 p.
 10. Mattheou D. The Changing Educational Context and the Quest for a New Paradigm in Comparative Education / Dimitris Mattheou // *International Handbook of Comparative Education. Part One.* Editors Robert Cowen and Andreas M. Kazamias. – London – New York : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. – P. 59–68.
 11. Mossayeb S. Isaac Leon Kandel. Short Biography and Significant Contribution [Electronic resource] / Sina Mossayeb. – URL : <http://cieclopedia.org/Entry.aspx?id=21>.
 12. Munro R. All Honor and Kudos to Kandel, a Scholar, a Gentleman and a Great American [Electronic resource] / Richard Munro. – URL : <http://www.amazon.com/Peerless-Educator-History-Schools-Schooling>.
 13. Pollak E. Isaac Leon Kandel (1881–1965) / Erwin Pollak // *PROSPECTS: the quarterly review of comparative education* (Paris, UNESCO: International Bureau of Education), vol. 23, no. 3/4, 1993. – P. 775–787.
 14. Shen-Keng Yang. The Role of Tradition in Comparative Education Facing the New Age / Shen-Keng Yang // Ph. D. Paper presented at the 1999 Annual Meeting of the Comparative and International Education Society Toronto, Canada, April 14–18, 1999. – 17 p.
- Wilson D. The Future of Comparative and International Education in a Globalised World / David N. Wilson // *International Review of Education*, vol. 49(1–2), 2003. – P. 15–33.